

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

А. О. Петрова

УДК 392.12(=930.253:343.11(477.74)

МАТЕРІАЛИ ПОВІТОВИХ СУДІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ РОДИЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

У статті досліджуються матеріали Балтського повітового суду з Державного архіву Одеської області. Інформацію, яка стосується родильної обрядовості та соціонормативної культури, знаходимо в судових справах про вбивства матерями новонароджених дітей.

Ключові слова: родильна обрядовість, соціонормативна культура, Балтський повіт, архівні матеріали.

Головним джерелом вивчення сімейної обрядовості українців, і родильної зокрема, є матеріали польових етнографічних досліджень. Але, по-перше, жодне джерело не є вичерпним і об'єктивним; по-друге, часто вже важко знайти респондентів, які пам'ятали б про традиції родильної обрядовості, та носіїв успадкованої інформації. В таких випадках варто звертатися до матеріалів інших джерел, зокрема архівних.

Архівні матеріали є опосередкованим джерелом для вивчення сімейної обрядовості, тим не менш, їх на сторінках можна знайти інформацію, яка стосується родильних звичаїв та не відображена в інших джерелах. У даній статті зроблено спробу проаналізувати матеріали Балтського повітового суду, а саме справи, які стосуються вбивств матерями новонароджених дітей.

Балтський повіт був адміністративно-територіальною одиницею Подільської губернії Російської імперії з центром у місті Балта. Межував на

півночі з Ольгопільським і Гайсинським повітами Подільської губернії і з Уманським повітом Київської губернії, на заході з Бессарабською губернією, на півдні з Херсонською губернією. Займав простір в 792 685 десятин (8680 км²) [8]. Згідно з переписом населення Російської імперії 1897 року в повіті проживало 391 018 чоловік. З них 76,86 % – українці, 13,57 % – євреї, 3,88 % – росіяни, 0,86% – поляки, 4,5% – молдавани [7].

Повітові суди були запроваджені у 1775 році і ліквідовані судовою реформою 1864 року (втім, процес ліквідації не був таким швидким, тому повітові суди ще певний час існували). Повітові суди розглядали позови на суму, меншу за 30 карбованців, та деякі кримінальні справи (про бродяг, утікачів) [6].

Переглянувши описи Балтського повітового суду за період з 1843 по 1871 рік, було виявлено 47 справ, де розглядалися випадки вбивств матерями новонароджених дітей. Скільки подібних злочинів не було викрито і відповідно не дійшло до суду – невідомо.

Аналізуючи деякі з цих справ, можна вийти на певні подібності мотивів та власне скоєння цих злочинів. На жаль, поганий стан збереженості та нерозбірливий почерк, яким складені документи, ускладнюють роботу з ними.

Новонароджених дітей вбивали молоді незаміжні дівчата, як правило селянки, які були вагітні позашлюбною дитиною, іноді – внаслідок зґвалтування. Найчастіше це дівчини-сироти. Втім, це могли бути і заміжні дворянки, які намагалися таким чином приховати зраду чоловікові [4]. Отже, основним мотивом вбивства було прагнення уникнути ганьби. Жінки, які приховували свою вагітність, намагалися народити самостійно, не вдавалися до допомоги бабки-бранки. Навпаки – бабка-бранка співпрацювала зі слідством і оглядала підозрюваних жінок на рахунок того, чи вони нещодавно народжували [4, арк. 14].

Вік матерів коливається від 19 (якщо це молоді незаміжні дівчата) [4] до 40 років (якщо це заміжня жінка, яка вже має своїх дітей і завагітніла

внаслідок подружньої зради чи зґвалтування) [2]. Жінки були різного віросповідання – як православні, так і грекокатолички. Дітей вбивали шляхом втоплення у ставку [1], задушення та подальшого закопування в землю або у гній [3].

Про вагітність і пологи не повинні були знати навіть найближчі люди – тому іноді намагалися народити в іншому селі. Так вчинила селянка Євдокія Левицька, яку прийняв в себе пономар у іншому селі. За матеріалами суду, він і не підозрював, яка подальша доля чекає на новонародженого. Дитину навіть охрестили, а за тиждень мати несподівано зникла і втопила немовля в ставку в м. Кодима [1, арк. 6].

Інакші обставини у справі по звинуваченню у вбивстві позашлюбної дитини селянки Домни Черевайкової [2]. Вона задушила дитину і закопала в городі поблизу своєї хати, але через муки совісті збожеволіла і сама зізналася. Домні було 40 років, вона мала трьох доньок і чоловіка, який вже чотири роки перебував в бігах. Інший одружений чоловік спочатку зґвалтував її в степу, а потім приїхав до неї додому і привіз своїми волами півкопи жита з поля. Вдруге інтимні стосунки сталися з обопільної згоди. Вагітність жінка приховувала від усіх, народила без чиєїсь допомоги, коли доньок не було вдома. Тіло мати загорнула в полотняну хустку і закопала у власному саду у відкритій ямі, що лишилася від колишнього льоху. Після сповіді в церкві жінку замучила совість, вона почала плакати біля церкви і виглядати божевільною. Її спочатку просто відвели додому, але за два дні вона зізналась у скоєному і була арештована. Спочатку жінка казала, що дитина народилася мертвою, втім, огляд тіла дитини лікарем довів неправдивість цих свідчень: дитина народилась живою і була задушена [2, арк. 11-12].

Інша судова справа з жахливими обставинами – про те, як однодворка Євдокія Левицька з села Кринички зарила новонароджену дитину у гнійне багно, де її розірвав собака. [3]. Матір дитини була однодворкою, їй було 22 роки, жила останні роки в родині свого дядька. Завагітніла від двоюрідного

брата, з яким мала таємні стосунки. Народжувала дівчина сама, без чиеїсь допомоги. Бабку-бранку покликали вже коли знайшли тіло і почалося слідство – саме вона оглянула підозрювану Євдокію і підтвердила, що дівчина нещодавно народила. [3, арк. 14]. Знайдені рештки тіла, поки тривало слідство, зберігались в селянки-вдови в холодній комірчині в маленькій дерев'яній труні.

Через особливості тогочасного діловодства часто складно розібрати, яке покарання чекало на вбивць новонароджених дітей. З однієї з справ видно, що винуватицю було ув'язнено терміном на один рік, і ще рік вона мала відмолювати гріх в церкві [1, арк. 8]. А селяни з Луканівки просили видати їм видати матір-вбивцю на поруки замість ув'язнення в тюрмі на час слідства. Але прохання не було задоволене. У випадку, коли навмисне вбивство новонародженого не було доведене, жінку карали за спробу приховати народження мертвої дитини 30 ударами різками, а за блудне життя – церковним покаанням [5, арк. 32-33].

Отже, у справах Балтського повітового суду відображені певні аспекти соціонормативної культури та родильної обрядовості українців 40-70-х років ХІХ століття. Народження позашлюбної дитини вважалось великою ганьбою для жінки будь-якого віку, майнового і соціального стану, тому вони наважувались навіть на вбивство і приховували свою вагітність навіть від найближчих родичів, народжували в сусідніх селах. Бабки-бранки не допомагали під час народження позашлюбних дітей, а допомагали слідству виявляти матерів-вбивць.

MATERIALS OF COUNTY COURTS AS A SOURCE OF STUDYING MATERNITY RITUALISM

The article investigates the materials Balta County Court from the State Archive of Odessa region. Information relating to the delivery and rituals socionormative culture, we find in court cases of killings by mothers of newborns.

Key words: *maternity ritualism socionormative Culture Balta county archives.*

A. A. Петрова

МАТЕРИАЛЫ УЕЗДНЫХ СУДОВ КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ РОДИЛЬНОЙ ОБРЯДНОСТИ

В статье исследуются материалы Балтского уездного суда из Государственного архива Одесской области. Информацию, которая касается родильной обрядности и соционормативной культуры, находим в судебных делах об убийствах матерями новорожденных детей.

Ключевые слова: *родильная обрядность, соционормативная культура, Балтский уезд, архивные материалы.*

Список використаної літератури та джерел

1. Державний архів Одеської області, ф. 445, оп. 1. спр. 481
2. Державний архів Одеської області, ф. 445, оп. 1, спр. 555
3. Державний архів Одеської області, ф. 445, оп. 1 спр. 581
4. Державний архів Одеської області, ф. 445, оп. 1. спр. 607
5. Державний архів Одеської області, ф. 445, оп. 1., спр. 620

6. Ерошкин Н. П. Очерки истории государственных учреждений дореволюционной России / Н. П. Ерошкин. – М.: Госуд. учеб.-пед. изд-во Мин-ва Просвещения РСФСР, 1960 – 396 с. – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000148/index.shtml>
7. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года.(Губернские итоги). Т.Т.1-89. СПб.: 1903-1905. – Режим доступа: http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_gub_97.php?reg=32
8. Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона (В 86 томах с иллюстрациями и дополнительными материалами). – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

О. П. Делі

УДК [82:61.2](477)“18” – 057

ДІЯЛЬНІСТЬ Д. М. КНЯЖЕВИЧА У ВІЛЬНОМУ ТОВАРИСТВІ ШАНУВАЛЬНИКІВ СЛОВЕСНОСТІ, НАУК І МИСТЕЦТВ У САНКТ-ПЕТЕРБУРЗІ

В статті висвітлює діяльність Д. М. Княжевича у Вільному товаристві шанувальників словесності, наук і мистецтв, яке діяло у Санкт-Петербурзі у першій половині XIX ст. Розглянуті етапи розвитку літературного товариства. Проаналізована літературна та перекладацька робота Д. М. Княжевича за часів членства в товаристві.

Ключові слова: *Д. М. Княжевич, літературні та наукові товариства, періодичні видання, Вільне товариство шанувальників словесності, наук і мистецтв.*